

Цепкало Т.О. Міфологема місяця в поезіях Дмитра Павличка та Марійки Підгірянки // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки: [зб. наук. ст.] / [гол. ред. В.А. Зарва]. – Бердянськ: ФО-П Ткачук О.В., 2014. – Вип. III. – С.331-338.

УДК 821.161.2: 82-1

Цепкало Т.О.,
аспірант,
Херсонський державний університет

МІФОЛОГЕМА МІСЯЦЯ В ПОЕЗІЯХ ДМИТРА ПАВЛИЧКА ТА МАРІЙКИ ПІДГІРЯНКИ

Кожен літературний твір як утілення авторських інтенцій синтезує у собі міфологічне світобачення митця відповідно до архаїчних вірувань свого народу. Несвідоме звернення літератора до світоглядних геномів світової та національної культури свідчить про активізацію міфомислення у процесі художньої творчості. Чуттєві образи, емпіричний досвід, апріорні знання реалізуються у міфосвідомості та передаються через міфотворчість. Навколишня дійсність у структурі міфологічного тексту описується, пояснюється і трансформується в індивідуальну міфологічну парадигму. Художній твір абсорбує в собі всі метаморфози реального та уявного світу, утворюючи складну систему міфологічних елементів, схем, образів та мотивів, що передаються автором саме на підсвідомому рівні. Таким чином, міфопоетичний аналіз художнього простору митця допомагає глибоко усвідомити та інтерпретувати авторське світосприйняття.

Творчість українських поетів Дмитра Павличка та Марійки Підгірянки (Марії Ленерт-Домбровської) вивчалася здебільшого у традиційному руслі. Зокрема, у М.Льницького зустрічаємо нарис творчості Д.Павличка, Т.Савчин досліджувала поетику сонетів автора, І.Равлів стежив за творчою еволюцією митця та його поезією кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст., О.Теребус розглядала мотиви, жанри, контекст його публіцистики, О.Сьомочкіна аналізувала тематику, проблематику й поетику рубаїв письменника тощо. Вивчення міфопоетичних мотивів у творах Дмитра Павличка відбувалося фрагментарно. Так, О.Присяжнюк виокремлювала архетипові риси його поем у контексті розгляду проблемно-тематичних і жанрово-стильових особливостей, а О.Тележкіна описувала природу в поетичному мовосвіті художника.

Що стосується досліджень творчості Марійки Підгірянки, то наукові розвідки подають аналіз її літературної спадщини переважно крізь призму педагогічної діяльності. Відтак, у працях О.Барнич, Н.Кирсти, П.Ходанича визначено особливості впливу креативного потенціалу української поетеси на процес розвитку творчих здібностей дітей шкільного віку та її внесок у розбудову національної школи. Поетичний світ Марійки Підгірянки був у центрі уваги таких дослідників, як В.Микитась, Є.Кучеренко, В.Лучук,

О.Стельмахович, О.Нахлик, Л.Повх, С.Шаховський та ін. Міфопоетичні особливості художніх творів письменниці науковцями наразі не вивчалися.

Отже, відсутність у сучасному літературознавстві ґрунтовних досліджень міфотворчості відомих українських митців Дмитра Павличка та Марійки Підгірянки зумовлює актуальність нашої публікації. Порівняння міфосвіту обох літераторів у вітчизняній науці також ще не здійснювалось, проте міфоаналіз їх художнього доробку вважаємо необхідним для виокремлення й усвідомлення символічності традиційних образів та авторської світоглядної позиції.

Мета статті полягає у детальному аналізі міфологеми місяця у поезіях Дмитра Павличка та Марійки Підгірянки, доведенні глибинної закоріненості лунарного образу в архетипові символи, порівнянні міфомислення обох митців.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання таких завдань: виокремити міфологему місяця у поетичному доробку обох митців, дослідити особливості її реалізації та авторської інтерпретації, окреслити значення цього астрального образу для творення індивідуальної концепції світобудови, порівняти міфологічні моделі у художніх творах Марійки Підгірянки та Дмитра Павличка.

Образ місяця в українській поезії ХХ століття репрезентує фольклорно-міфологічне спрямування художнього мислення митця. Символіка цього астрального образу глибоко пов'язана із прадавніми віруваннями слов'янських народів та із загальнокультурними духовними надбаннями людства. Творчість Марійки Підгірянки заснована на фольклорній традиції українського народу, апелює до уснопоетичних джерел, що у майстрині слова набувають онтологічного та аксіологічного характеру, розгортаючись у нових смислових контекстах та трансформуючись в авторський текст. Так, у доробку поетеси зустрічаємо велику кількість творів, що мають риси народно-обрядової пісенності, в яких через архетипний образ місяця експліцитно оприявнюються міфопоетичні елементи художнього мислення. Наприклад, вірш “Бажання по коляді” має яскраво виражений обрядовий характер:

Тепер Вам бажаєм, любі господарі,
Щоб щастя й здоров'я Бог дав Вам у парі!
Сини, як той місяць, а дочки, як зорі, –
Достатньо в оборі і повно в коморі [8, с. 40].

Коллективний досвід, що проявляється у народній творчості, допомагає відтворити світоглядні геноми людства. У цьому прикладі порівняння синів із місяцем, а дочок із зірками відповідає споконвічній фольклорній традиції українського народу, оскільки образ місяця, за звичаєм, – це “батько, козак, наречений” [1, с. 346], а зірка – його подруга: “У щедрівках Зоря є товаришкою Місяця, а разом з ним – символом животворної й родючої природи” [2, с. 203]. Таким чином, у цьому різдвяному побажанні зачана глибинна міфологічна семантика, опосередкована через смислові інтенції народнопісенної творчості.

Фольклорно-міфологічний характер має інтерпретація образу місяця і в поезії Д.Павличка “Люблю вночі на небеса дивитись...”, де автор порівнює нічне світило із предковічним лицарем (“Виходить місяць, як прадавній витязь”

[6, с. 78]) і, таким чином, одухотворює його, наділяючи людськими рисами, що вказують саме на чоловічу природу лунарного образу.

Образні означення подібного смислового плану знаходимо і в Марійки Підгірянки, яка в поезії “Перед сном” називає місяць князем:

Як човен в синім морі,
Князенко-місяць плине [8, с. 199].

Міфологічний модус метафори у цьому прикладі репрезентує амбівалентне тлумачення міфологеми місяця, що виражає предметне значення човна і водночас персоніфікується в образ князя. Порівняння нічного світила із човном будується на основі асоціативного сприйняття (самотній човен у морі – одинокий місяць у небі), проте також має міфологічне підґрунтя. В єгипетській міфології цей астральний образ є срібним човном Тота – бога Місяця і мудрості, обліковця часу [9, с. 61]. Плин місяця в наведеному прикладі також ототожнюється із плином часу, що відповідає міфологічним засадам світової культури.

Таким же мотивом вирізняється і рубаї Дмитра Павличка “Не може бути, щоб безслідно зник...”, де смислова сугестія увиразнюється кінцевою метафорою, котра є проявом міфологічних універсалій:

Серпневий вечір, місяць над рікою –
Із золотим веслом перевізник [7, с. 123].

Наведене метафоричне порівняння реалізує міфологічну конотацію зображеної дійсності. У світогляді давніх єгиптян нічне світило у вигляді човна “(...) перевозить померлих через нічне небо в потойбічний світ – за горизонт” [9, с. 61]. У наведеному прикладі лунарний образ є перевізником через річку, а у віруваннях прадавніх слов’ян річка якраз “(...) осмислюється як дорога в інший світ, який знаходиться на другому березі або на острові посеред моря, у яке впадає річка” [2, с. 423]. Отже, місяць у Д.Павличка постає посередником між світом живих і світом мертвих, поєднуючи у собі світобачення різних народів.

Зв’язок нічного світила із потойбіччям проявляється і в поетичній творчості Марійки Підгірянки. У баладі “Лицарський замок в Розенбургу” зустрічаємо згадку про духів як про потойбічні сили, що з’являються в лісі лише під місячним сяйвом у вигляді світлих тіней:

І так уже примеркає. Місяць сріблить
хмарок пухи.

Ліс у тінях поринає – то виходять ясні духи (...) [8, с. 448].

В українській міфології дух – “безтілесна істота, яка впливає на життя людини. Духи – це переважно невидимі надприродні явища, які іноді можуть показуватися людині в образах домовика, русалки, мавки, водяника тощо” [2, с.168]. Саме такими смисловими інтенціями сповнена поезія Марійки Підгірянки, що репрезентує глибоке світовідчуття свого народу.

Проте функції нічного світила не вичерпуються лише покровительством надприродним сутностям. Відповідно до традиційних вірувань прадавніх слов’ян місяць також “(...) впливає на вегетацію й розродження всіх земних створінь. Саме від нього залежить плодючість худоби й родючість хлібів” [3,

с.237]. У поезії Марійки Підгірянки “Ой, піду я у садочок...” зустрічаємо саме таку інтерпретацію міфологеми місяця:

Ой, піду я у садочок,
Садочок у тіні.
Засію тільки ряд квіточок
В місячнім промінні [8, с. 143].

Лунарний образ, таким чином, виступає символом родючості та зародження життя. Таке трактування цього астрального образу просякнуте первісною вірою нашого народу, оскільки в “Українській міфології” під редакцією В.Войтовича зазначається: “Місяць, коли сяє вночі, розбуджує на землі зерна життя та надає їм плодючості, творить перлисту росу, яка під час посухи рятує врожаї” [2, с.306].

Подібної інтерпретації набуває образ місяця і в Дмитра Павличка. У поезії “Ялівець” автор зображує нічне світило та зорю в іпостасях батька та матері, що також указує на їх життєдайну сутність (“Десь там юна мати, як зоря, / Батько – місяць, що летить навстріч” [7, с. 370]). Це підтверджує й вірування давніх українців у те, що “Зоря є товаришкою Місяця, а разом з ним – символом животворної й родючої природи” [2, с. 203]. Таке трактування міфологеми місяця виражає онтологічні та аксіологічні виміри міфологічних структур, що репрезентують національно-ментальні особливості духовної культури рідного народу.

Міфічне світовідчуття Д.Павличка проявляється і в індивідуальному міфотворенні. Розвиваючи мотив батьківства у тлумаченні міфологеми місяця, поет вибудовує власне бачення нічного світила як нащадка ночі. Всупереч народним уявленням про ніч як про матір смерті та сну [2, с. 336], український письменник в автобіографічному творі “Дитинство” зображує її прародителькою місяця з натяком на власну матір:

Смаглява ніч в колисці гір
Гойдала місяця малого.
Чоло біленьке як папір
І голубі очата в нього [7, с. 49].

Далі у цій поезії митець вимальовує метафоричну картину свого дитинства з проєкцією на астральний образ, співставляючи та ідентифікуючи себе з образом місяця, що закономірно відтворює уявлення про гармонійну єдність людини – “малого світу” (лат. *microcosmos*) – і всесвіту – “великого світу” (лат. *macrocosmos*), зумовлюючи поєднання суб’єктивного та безособового модусів буття. Таким чином, письменник підкреслює космічність людської природи та залежність людини від всесвіту, що відповідає засадам антропологічної філософії.

Космічність мислення Д.Павличка проявляється і в зображенні космічної організації світового циклу. У поетичному творі “Космос” створюється індивідуально-авторська картина світу, що виражає особливий спосіб відбиття реальності та концептуальні пріоритети автора:

Коли мій батько руки вмиває,
Б’ють у скелі долонь моря зелені,

Плаває сонце, немов черемшина,
У величезній батьковій жмені.

Нігті, як десять чорних місяців,
Ходять по еліпсах та по колах.
Виливає на землю дощі та бурі
Мозольної тверді найменший сколих [7, с.57].

Всеохопність космічного ладу, що проступає крізь рядки цієї поезії, об'єднує у собі різні астрономічні цикли. Образ батька, що асоціюється із Всесвітом, інтегрується із астральними образами, що несуть інформацію про абсолютно нову космічну реальність. Якщо сонце у батькових долонях виражає лише метафоричну картину космічного світоустрою, то десять чорних місяців, що виступають в образі батькових нігтів, складають нову міфологічну парадигму митця. Багато місяців на небі не є характерним для слов'янського світобачення, проте у світовій міфології зустрічаються уявлення про дев'ять нічних світил (В'єтнам [4, с.392], Лаос [4, с.276]) тощо.

Також уперше в українській літературі поезія "Космос" показує нічне світило в не характерному для нього чорному кольорі, що ніяк не пов'язаний із світлом місяця і протиставляється йому. Негативна конотація чорного кольору, зафіксована в українській культурі, несе в собі апокаліптичні мотиви. "Чорний – колір ночі, Чорнобога, а значить смерті, трауру та горя – загибелі всього, що живе і дихає" [2, с.474].

Апокаліптичні візії як екзистенційно-філософське трактування загибелі Всесвіту у цілому та планети Земля зокрема зустрічаємо і в поетичному творі Д.Павличка "Тривога", де міфологема місяця несе додаткове смислове навантаження, підкреслюючи екзистенційні мотиви страху, смерті, приреченості, усвідомлення кінечності буття тощо:

Що це сталося на планеті вчора,
На чиєму небі кров горить?!
Стогне зірка, мов дитина хвора,
Вириває руки з оповить...

Блідне місяць, наче труп на реї,
Десь над морем чорної ропи... [5, с.315].

Модус буття у творах українського поета зумовлює апокаліптичне бачення існування Всесвіту та людського життя. Мотивом смерті просякнута і рубаяна Дмитра Павличка, в якій відображається громадсько-філософська позиція митця опосередковано через проекцію макрокосмічних образів на події реального життя, наприклад:

Не видно вже тих вил на Місяці, що ними
Вбив Каїн Авеля; безкрилі серафими
В ракеті дорогій на Землю їх знесли,
Щоб ми вбивалися, брати і побратими [6, с.405].

Екзистенційно-антропоцентричне світовідчуття автора є стрижневим у його творчості, що проявляється й у зображенні міфологеми місяця.

Центральне місце людини у Всесвіті та мотив убивства як езистенційна категорія становлять нерозривну єдність у філософських роздумах Д.Павличка. Проблематика цього рубаї сконцентрована на братовбивстві у соціальному розумінні через призму апокрифічної біблійної легенди про те, як Каїн убив вилами рідного брата Авеля. Таким чином, зображення вил на місяці відповідає християнським віруванням українського народу: “На Місяці в ясну ніч можна бачити знак Творця, котрий поклав його тоді, коли брат вперше убив брата. Цей Божий знак для того, щоб люди завжди пам’ятали про той страшний гріх” [2, с.564].

У поетичній творчості Марійки Підгірянки екзистенційні мотиви зустрічаються зрідка. Поезія “Місячна ніч” має екзистенціально-кордоцентричну лінію, що відображає специфіку національної свідомості українців, котрі відчують світ серцем. Ліричний герой у цьому вірші виражає свій душевний стан через сприйняття серцем місячного саява:

А місяць лле світло з нового відерця
Сріблито, блакитно, прямисінько до серця,
Воно ж в ньому тоне, воно ж в ньому плине,
Де надмір наділяє, де надмір подіне?
Не знає, де діне... [8, с.321-322].

Журливо-елегійна тональність у контексті цього твору носить екзистенційний характер, відтворюючи тугу, неспокій, сум, зворушливість ліричного суб’єкта. Образ серця, що тоне в місячному світлі, має фольклорний характер і репрезентує кордоцентричне світосприйняття авторки, що суголося із національними ментальними поглядами українців.

Відповідно до прадавніх вірувань та фольклорних традицій рідного народу Марійка Підгірянка передає міфологему місяця і в поезії “Місяць і зорі”, у котрій астральні образи зображуються одухотвореними на фоні прекрасного вечора:

Тихий вечір, тихий, красний.
Над горою місяць ясний
Пасе зірки, завертає,
На трембітці виграває (...) [8, с.149].

Нічне світило тут виступає в образі пастуха, а зорі – в образі овець, що підтверджується звертанням місяця до них (“Чи ж кошара овець повна?” [9, с.149]). Така інтерпретація нічних світил притаманна українським народним загадкам, але гра місяця на трембіті – це авторський домисел, що цілком закономірний у зображенні образу пастуха.

Індивідуально-авторське бачення лунарного образу в поєднанні із народними архаїчними поглядами простежується і в Дмитра Павличка в поезії “Вночі ти входила в море...”:

Вночі ти входила в море –
Під місяця оком вовчим.
І море ставало деревом,
А ти – забороненим овочем [7, с.160].

Таке трактування нічного світила має прадавню світоглядну основу, оскільки у давніх слов'ян існував звичай "(...) шанувати Місяць як нічне Боже Око" [2, с.305]. Проте тут цей образ набуває негативної семантики через означення його вовчим, що різко контрастує із уявленням про Боже Око. Вовчим оком у народі вважалося "дурне", "зле" око, що "спричинює хвороби, збитки і різного роду нещастя", котре притаманне також відьмам та злим чаклунам [2, с.81]. Таким чином, автор наділяє місяць недоброю силою, що має магичні властивості перетворювати море в дерево, а дівчину – в овоч. Образ забороненого овочу носить негативний характер, оскільки вказує на біблійний мотив забороненого плоду, котрим Єва спокусила Адама. Тож дівчина у цьому творі постає звабливою спокусницею.

Отже, міфологема місяця в поезії Дмитра Павличка та Марійки Підгірянки зображується відповідно до прадавніх уявлень слов'янського народу, втілюючи у собі фольклорні елементи та світоглядні традиції нації. У Марійки Підгірянки лунарний образ стає одним із головних образів поезії, що має народно-обрядовий характер, виражає кордоцентричну лінію творчості поетеси, а також виступає покровителем нічних духів, символом родючості тощо. Нічне світило у Дмитра Павличка почасти носить екзистенційний характер, втілюючи навіть апокаліптичні мотиви, та виражає космічність мислення автора. У поетичному доробку обох українських письменників місяць стає засобом творення власної міфології та модусом вираження авторської картини світу.

Перспективним і необхідним вважаємо подальше вивчення у поезіях Дмитра Павличка та Марійки Підгірянки окремих міфологем, що дозволить глибше проникнути у внутрішній світ письменників, зрозуміти їх художню манеру, розкрити авторське бачення світоустрою та дослідити особливості індивідуального міфомислення.

Анотація

Це дослідження спрямоване на виявлення особливостей зображення символу місяця в поезії Дмитра Павличка та Марійки Підгірянки. У статті розглядаються міфопоетичні витoki творчості відомих українських письменників, розкривається сутність авторського світотворення на основі міфоаналізу, робиться спроба порівняти специфіку міфомислення обох митців. Міфологема місяця в досліджуваних творах аналізується відповідно до світосприйняття прадавніх слов'ян. Окрема увага приділяється творенню власної міфологічної парадигми у зображенні лунарного образу та його впливу на творення авторської картини світу.

Ключові слова: образ місяця, міфологема, символ, міфопоетика, світобачення.

Аннотация

Это исследование направлено на выявление особенностей изображения символа луны в поэзии Дмитрия Павлычко и Марии Пидгирянки. В статье рассматриваются мифопоэтические истоки творчества известных украинских писателей, раскрывается сущность авторского мироздания на

основе міфоаналіза, робиться спроба порівняти специфіку міфомислення обох художників. Міфологема луни в досліджуваних творах аналізується згідно світоглядом давніх славян. Особливу увагу приділяється створенню власної міфологічної парадигми в зображенні лунного образу та його впливу на створення авторської картини світу.

Ключові слова: образ луни, міфологема, символ, міфопоетика, світогляд.

Summary

This research is aimed to identify the peculiarities of depicting of moon symbol in Dmytro Pavlychko's and Maria Pidhiryanka's poetry. The article examines the mythopoetic origins of creative work of famous Ukrainian writers, reveals the essence of the author's world creation on the bases of mythoanalysis, and attempts to compare the specificity of both artists' mythothinking. Mythologeme of moon in analyzed creations is studied according to the worldview of ancient Slavs. Special attention is paid to the creation of their own mythological paradigm in the portraying of this image and its impact on creation of the author's world image.

Keywords: *image of the moon, mythologeme, symbol, mythopoetics, world view.*

Література:

1. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник / А.Л. Багнюк. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 512 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / В.М.Войтович. – Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
3. Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні: [наук.-попул. вид.] / О.П. Знойко. – 2-ге вид. – К.: Молодь, 2004. – 336 с.
4. Міфологія. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. – 4-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 736 с.
5. Павличко Д. Твори: в 3 т. Т. 1: Поезії / Д.В. Павличко; авт. передм. В.П. Моренець. – К.: Дніпро, 1989. – 501 с.
6. Павличко Д. Твори: в 3 т. Т. 2: Поезії / Д.В. Павличко. – К.: Дніпро, 1989. – 542 с.
7. Павличко Д. Ялівець: Поезії / Д.В. Павличко; упоряд. і передм. Р.М. Лубківського; іл. В.В. Кузьменка. – К.: Веселка, 2004. – 399 с.
8. Підгірянкa М. Для України вірно жиймо. Твори / Марійка Підгірянкa. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. – 784 с.
9. Рак И. Египетская мифология / И.В. Рак. – Изд. 2-е, переработ. и дополн. – Спб.: “Журнал “Нева””, “Летний сад”, 2000. – 416 с.